

4 Democratie & dictatuur in Duitsland

Verwerken

1 Keizerrijk (1871-1918). Duitsland was een keizerrijk en een democratie, maar het parlement had weinig macht.

Weimar-republiek (1918-1933). Duitsland was een democratie maar door de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog (een streng vredesverdrag en grote economische problemen) had die democratie het moeilijk.

Nazidictatuur (1933-1945). Duitsland was een dictatuur onder leiding van de nationaalsocialisten (nazi's) geleid door Hitler, die het land ook in een nieuwe oorlog stortten.

Twee Duitslanden (1945-1990). Duitsland wordt in de Tweede Wereldoorlog verslagen en bezet door de Sovjet-Unie vanuit het oosten en de Verenigde Staten en Groot-Brittannië vanuit het westen. Doordat deze 'kampen' onderling in conflict raakten, raakte Duitsland in tweeën verdeeld, een communistisch oostelijk deel en een kapitalistisch-democratisch westelijk deel.

Duitse eenheid (1990-heden). Na de val van de Muur en het IJzeren Gordijn worden West-Duitsland en Oost-Duitsland herenigd: de DDR verdwijnt, haar gebied en inwoners worden onderdeel van de Bondsrepubliek.

2 De periode van twee Duitslanden heeft het langst geduurd: 45 jaar. De periode van de nazidictatuur heeft het kortst geduurd: 12 jaar.

3 Continuïteit: In alle genoemde perioden van de Duitse geschiedenis speelde het Rijksdaggebouw een belangrijke rol in het politieke leven. Een groot deel van de tijd zetelde het Duitse parlement er, al had dat in verschillende perioden niet steeds evenveel macht.

Verandering: Aan de veranderingen in de rol van het parlement dat in het Rijksdaggebouw zetelde, kun je de veranderingen aflezen die de Duitse politiek in deze periode doormaakte: van democratie met weinig macht voor het parlement ten tijde van het keizerrijk tot de stabiele democratie in het herenigde Duitsland van tegenwoordig.

4 De juiste combinaties zijn A1/A2, B3/B4, C1, D2

5 Officieren van het oude keizerlijke leger verzetten zich met hand en tand tegen een machtsgreep door de communisten. Daarna konden gematigde socialisten een democratische republiek uitroepen die op voldoende steun kon rekenen, ook van het leger.

6 Aan de ene kant was dat terecht omdat Duitsland als eerste andere landen had aangevallen. Aan de andere kant is dat niet terecht omdat in de ruzie op de Balkan ook andere landen zich agressief hadden opgesteld en elkaar min of meer de oorlog in dreven, en omdat een aantal landen Duitsland niet vertrouwde omdat het dezelfde macht en invloed opeiste als die 'oude' landen zelf hadden (dit gold met name voor Engeland, maar ook Frankrijk wilde eigenlijk wraak voor de verloren oorlog van 1870-1871).

7 Frankrijk had het Duitse Rijk dat in 1871 was ontstaan (uit losse Duitse gebieden) vanaf het begin als aartsrivaal gezien – wat niet zo gek was omdat in 1870 een oorlog tussen beide landen was uitgebroken – en het aan zijn oostgrens geen sterke buurstaat wilde hebben. Het Verdrag van Versailles moest zo streng zijn dat Duitsland nooit meer machtig zou kunnen worden.

8 De dolkstootlegende is het verzonnen verhaal dat het Duitse leger nog volop in de oorlog verwickeld was toen het plotseling verraden werd door de mensen die een revolutie begonnen waren om de keizer weg te krijgen en een democratie te vestigen. Die hadden de nederlaag van Duitsland veroorzaakt, en hadden vervolgens genoeg genomen met een vredesverdrag dat Duitsland als hoofdschuldige van de oorlog aanwees en vernederde met allerlei strenge strafmaatregelen.

9 Drie redenen waarom veel Duitsers ontevreden waren over het Verdrag van Versailles: 1 Zij dachten dat het Duitse leger nooit verslagen was; er had dus nooit zo'n vernederend verdrag getekend mogen worden. 2 Ze begrepen niet waarom Duitsland alle schuld op zich geschoven kreeg van het aanstichten en beginnen van de oorlog. 3 Zij vonden de straffen in het verdrag veel te streng, het was een complete vernedering van Duitsland en de Duitsers.

10 Mede door de hulp van Amerikaanse leningen kreeg de Duitse economie de kans zich te herstellen. Duitsland was door het strenge Verdrag van Versailles wel gebied kwijtgeraakt, maar het industriële hart was behouden gebleven en in zekere zin was het economisch best gunstig dat er geen geld uitgegeven kon worden aan een duur leger en dure vloot.

11 Door de economische crisis waren veel kiezers teleurgesteld in de democratie en kozen ze voor de partij van Hitler die propaganda maakte met radicale, antidemocratische ideeën. Voor de crisis haalde de NSDAP slechts enkele procenten van de stemmen, in 1933 groeide dat uit tot ruim dertig procent.

12 Drie grote wensen of beloften van de partij van Hitler: 1 Afschaffen (opheffen) van de Republiek van Weimar. 2 Afschaffen (opzeggen) van het Verdrag van Versailles en Duitsland weer groot en sterk maken. 3 Het land 'zuiveren' van alle niet-Duitse elementen (inwoners), waarmee op de eerste plaats de Joden bedoeld werden.

13 De juiste volgorde is 9, 3, 10, 6, 5, 1, 8, 2, 7, 4.

14 Gelijkschakeling houdt in dat een instelling of organisatie wordt gedwongen te denken en te doen zoals het nationaalsocialisme dat voorschreef. Massaorganisatie hield in dat met grote optochten met vlaggen en muziek en met opzweepende toespraken van de leiders werd geprobeerd om onder de Duitse bevolking een gevoel van eenheid te creëren. Beide zijn voorbeelden van het willen beheersen van het denken en doen van de hele bevolking zoals in een totalitair systeem gebeurt.

15 De nazi's legden veel nadruk op de *Volksgemeinschaft* om groepen die er volgens hen niet bij hoorden, zwart te kunnen maken, de Joden voorop. Later werden die groepen daadwerkelijk buitengesloten, en weer iets later bijeengedreven, weggevoerd en vermoord.

16 De gevolgen van de nationaalsocialistische rassenpolitiek voor de Joden waren dat zij al snel werden buitengesloten, bijeen werden gedreven, werden weggevoerd en werden vermoord.

17 De overeenkomst in het beleid van de nazi's ten opzichte van Oostenrijk, Tsjechoslowakije en Polen is dat zij in alle drie gevallen eisten dat de Duitssprekende gebieden aan Duitsland werden afgestaan, of 'teruggegeven', zoals de nazi's het zelf uitlegden.

18 De Brits-Franse politiek van *appeasement* hield in dat geprobeerd werd Duitsland met toezeggingen tevreden te stellen of in elk geval minder agressief te stemmen.

19 1 De Joodse bevolking werd afgevoerd naar Duitse vernietigingskampen in Polen en daar vermoord. 2 De mannelijke bevolking werd gedwongen in de Duitse oorlogsindustrie te werken.

20 Het doel van de massale Brits-Amerikaanse bombardementen op Duitse steden was het moreel van de bevolking te breken: ervoor te zorgen dat zij de moed verloor en zich tegen de nazi's zou keren.

21 De tocht die de *Heimatvertriebenen* moesten maken was zo zwaar dat twee miljoen mensen die niet overleefden. De twaalf miljoen anderen overspoelden de toch al kapotgebombardeerde steden en zorgden voor nog meer tekort aan het toch al schaarse voedsel.

22 Het doel van de denazificatie was het land te ontdoen van alles wat nationaalsocialistisch was: in het bestuur, de rechtbanken, het onderwijs en alle andere belangrijke sectoren van de samenleving mochten geen nazi's meer werken. Om democratie een kans te geven, moest het nationaalsocialisme met wortel en tak worden uitgeroeid.

23 De Sovjets voerden in het oostelijke deel van Duitsland het communisme in, terwijl het westelijke deel dat onder controle stond van de Amerikanen, Britten en Fransen, kapitalistisch en democratisch werd.

24 Drie problemen voor de nieuwe Duitse democratie in West-Duitsland: 1 Het land was totaal verwoest door de terreurbombardementen. 2 Uit het oosten kwamen miljoenen vluchtelingen die onderdak en voedsel nodig hadden. 3 De bevolking was door alle nazipropaganda gehersenspoeld en zou vijandig kunnen staan tegenover de geallieerde bezetters.

25 Wirtschaftswunder: 8, 2, 5, 10 (Mag ook in andere volgorde: 2, 5, 8, 10.)
Adenauer: E1, F4, G7 (mag ook in andere volgorde)

Geen outcast: H6, I9 (mag ook andersom)
Koude Oorlog: J3

26 Drie overeenkomsten: 1 De DDR was een dictatuur onder leiding van één partij, net als nazi-Duitsland. 2 De bevolking van de DDR werd overspoeld met propaganda, net als in nazi-Duitsland gebeurd was. 3 De DDR had een grote en machtige veiligheidsdienst die mensen in de gaten hield en intimideerde, net als in nazi-Duitsland was gebeurd.

27 Terwijl de Bondsrepubliek al snel een enorme economische groei doormaakte (het *Wirtschaftswunder*), mede door Amerikaanse leningen, werd in Oost-Duitsland een planeconomie naar Sovjetmodel ingevoerd. Die economie draaide slecht omdat alle eigen initiatief werd gesmoord en de leiding van de staat traag en inefficiënt was. Bovendien kreeg de DDR geen economische steun van de Sovjet-Unie, het moest daar juist herstelbetalingen aan doen.

28 West-Berlijn was een kapitalistisch ‘eiland’ middenin het communistische Oost-Duitsland. Dat was de Sovjet-Unie en de DDR-regering een doorn in het oog. Het doel van de blokkade was de westelijke bezetters daar weg te krijgen. Dat doel werd niet bereikt; West-Berlijn overleefde de blokkade en bleef een stoorzender voor de ontwikkeling van de DDR.

29 DDR-leider Ulbricht besloot een muur tussen Oost- en West-Berlijn te bouwen en ook de rest van zijn land van het Westen af te sluiten omdat duizenden Oost-Duitsers (vaak via Berlijn) de DDR ontvluchtten. Hij wilde aan die stroom van vluchtende mensen – een schande natuurlijk voor de Oost-Duitse regering: burgers die uit hun eigen land vluchten alsof het een gevangenis is – een einde maken.

30 Bondskanselier Adenauer erkende de DDR niet als onafhankelijke staat omdat hij daarmee de deling van Duitsland als een voldongen feit erkende, terwijl hij juist de weg naar hereniging open wilde houden.

31 Truman-doctrine, Marshallhulp: De Bondsrepubliek kreeg economische steun in de vorm van Marshallhulp en de DDR niet. Daardoor groeide de economische kloof tussen beide Duitslanden. De economische hulp was onderdeel van het Amerikaanse beleid om overal ter wereld waar het communisme de macht dreigde over te nemen, te hulp te schieten, economisch en/of militair.

Blokkade van Berlijn, Berlijnse Muur: Door de Berlijnse Muur werd in zekere zin de Oost-Duitse bevolking opgesloten in eigen land, terwijl midden in dat land West-Berlijn steeds welvarender werd, wat de tegenstellingen tussen Oost en West pijnlijk zichtbaar maakte. Wel bleef West-Berlijn geïsoleerd van de rest van de Bondsrepubliek.

NAVO, EEG: De Bondsrepubliek werd opgenomen in het westerse militaire bondgenootschap. Daarop reageerde de Sovjet-Unie met het opnemen van de DDR in haar eigen militaire bondgenootschap. De twee Duitslanden kwamen dus militair tegenover elkaar te staan. De Bondsrepubliek werd ook opgenomen in een economisch samenwerkingsverband. De West-Duitse economie raakte steeds meer verweven met de West-Europese economie en raakte verder verwijderd van het economische leven in de DDR.

Antifascisme: De DDR-leiders beweerden dat alleen hun socialistische staat echt had afgerekend met het fascisme, in de Bondsrepubliek was dat maar halfhalf gedaan – met andere woorden, West-Duitsland was nog half-fascistisch. Met die houding maakten zij natuurlijk geen vrienden in de Bondsrepubliek.

32 De Ostpolitik van Willy Brandt hield in dat hij de DDR niet als vijand en onwettige staat benaderde, maar als een onontkoombaar gegeven waar je dan maar beter zo verstandig en coöperatief mogelijk mee om kon gaan. Dat leek op de manier waarop de Verenigde Staten en Sovjet-Unie besloten elkaars bestaan te accepteren (vreedzame co-existentie, naast elkaar bestaan zonder oorlog na te streven).

33 Twee punten van maatschappijkritiek: 1 Kritiek op het kapitalisme en op de westerse consumptiemaatschappij. 2 Kritiek op een te halfslachtig beleid van denazificatie.

34 De DDR was in zekere zin een concurrent van de Bondsrepubliek en wilde laten zien dat het socialisme een betere ideologie was. Ze had er dus belang bij de binnenlandse tegenstellingen in de Bondsrepubliek flink aan te wakkeren. Dat gebeurde wel in het geheim, want als bekend zou worden dat de DDR een terroristische organisatie steunde, zou de internationale verontwaardiging groot zijn.

35 De Brezjnevdctrine hield in dat de landen van het communistische blok elkaar te hulp moesten schieten als in één van die landen een opstand tegen het communisme zou ontstaan.

36 Met glasnost wordt bedoeld: meer openheid, bijvoorbeeld door meerdere meningen toe te staan in plaats van de strakke communistische lijn van één waarheid. Met perestrojka wordt bedoeld: hervorming van de economie door meer ruimte te bieden aan particulier initiatief. Deze hervormingen van Gorbatsjov hadden twee onbedoelde gevolgen: 1 De communisten in de Sovjet-Unie verloren de macht. 2 Oost-Europese staten maakten zich los van de Sovjet-Unie en maakten zelf een einde aan de alleenheerschappij van de communisten.

37 Met hun leus 'Wir sind das Volk' wilden de demonstranten in de DDR duidelijk maken dat naar hen geluisterd moest worden, zij waren de mensen om wie het ging, niet de regering die beweerde uit naam van het volk te regeren.

38 De aanleiding voor de val van de Berlijnse Muur was de vergissing die een DDR-kopstuk maakte door op een persconferentie per ongeluk aan te kondigen dat vrij reizen naar het Westen met directe ingang werd toegestaan. (Sommige historici denken overigens dat dit geen vergissing was maar een bewuste poging om even wat tijd te winnen voor de communistische regering, die zich geen raad wist met alle protesten en demonstraties.)

39 De Bondsrepubliek had een sterke economie en een solide democratie en werkte nauw samen met de andere West-Europese economieën en democratieën. De DDR had een failliete economie, een ingestort bestuur en geen democratische traditie, en ook geen banden met andere Europese democratieën. Het lag meer voor de hand dat het sterke democratische deel het zwakke deel zou opnemen dan omgekeerd.

40 Een aantal EU-landen, Frankrijk voorop, vond dat de Duitse hereniging gepaard moest gaan met verdere integratie van Duitsland in Europa om te voorkomen dat Duitsland een te overheersende rol in Europa zou spelen. De invoering van de euro was onderdeel van die versnelde integratie (of: economische samenwerking). Daarmee was de euro een indirect gevolg van de hereniging.

41 Dat Duitsland na 1990 een modeldemocratie werd blijkt uit het serieus nemen van de mensenrechten, onder meer door de ruimhartige opname van grote aantallen migranten en vluchtelingen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat Duitsland door het naziverleden extra zijn best deed om nu het goede voorbeeld te geven en de rest van de wereld ervan te overtuigen dat het moderne Duitsland het tegendeel was van het Duitsland van de nazi's.

42 Extreemrechtse ideeën vinden in het oosten van Duitsland meer gehoor dan in het westen doordat het oosten economisch achterblijft en de frustratie daarover zich deels richt op immigranten. Daarnaast is Oost-Duitsland nooit een democratie geweest en is de drempel om op extremistische partijen te stemmen mogelijk wat lager dan in de oude Bondsrepubliek.

Oriëntatiekennis

1 Massaorganisatie past beter bij de tijd van wereldoorlogen en crisis omdat dit kenmerkend was voor met name de totalitaire regimes die zo veel invloed hebben gehad op het verloop van de geschiedenis: communisme, fascisme en nationaalsocialisme. Daarnaast is massaorganisatie kenmerkend voor een tijd waarin voor het eerst algemeen kiesrecht bestond en partijen en/of politieke bewegingen met dit middel (massale bijeenkomsten met veel uiterlijk vertoon) kracht en eenheid wilden uitstralen. Na 1950 kon ook televisie worden ingezet om politieke boodschappen te verspreiden en waren massabijeenkomsten af en toe nog wel belangrijk, maar niet langer het voornaamste middel om propaganda te bedrijven.

2 Een belangrijk verschil tussen het totalitaire systeem van de nazi's en dat van de DDR was dat de nazi's een rassenleer hadden en vonden dat alleen 'echte' Duitsers die tot de *Volksgemeinschaft* behoorden het voor het zeggen moesten hebben. In de DDR speelde ras of rassenleer geen rol van betekenis.

3 De economische crisis sloeg in Duitsland extra hard toe omdat Duitsland als onderdeel van het Dawesplan veel geld had geleend van Amerikaanse banken. Toen de crisis uitbrak wilden die banken hun geleende geld terug of konden zij al toegezegde bedragen niet meer uitbetalen. Dat trof de Duitse economie hard.

4 De Eerste Wereldoorlog is een onmisbaar onderdeel in iedere verklaring voor de opkomst van de nazi's omdat de meeste propaganda van de nazi's zich richtte op het rechtzetten van het onrecht van het Verdrag van Versailles. Het verliezen van de oorlog, of eigenlijk het tekenen van een zogenaamd verraderlijk verdrag terwijl het Duitse leger nog dapper aan het vechten was, was volgens de nazi's de schuld van de Joden en de bolsjewieken, gesteund door het buitenland. Het is ondenkbaar dat de nazi's zo veel steun hadden gekregen zonder deze bron van onvrede.

5 Je eigen argumenten. Bijvoorbeeld: 1 De oorlog heeft miljoenen mensen (jonge mannen vooral) het leven gekost en vele miljoenen verminkt; een hele generatie was voor het leven getekend. 2 Door de wraakgevoelens van Duitsland leidde de Eerste Wereldoorlog welbeschouwd tot een tweede wereldoorlog, die nog grotere verwoestingen aanrichtte. 3 De Eerste Wereldoorlog heeft de kaart van Europa volledige overhoop gehaald. De keizers van Oostenrijk, Rusland en Duitsland verdwenen, het Oostenrijkse rijk versnipperde, enzovoort. 4 De Eerste Wereldoorlog was de eerste totale oorlog, vrijwel de hele bevolking raakte erbij betrokken. In veel landen werd tijdens of direct na de oorlog het algemeen kiesrecht ingevoerd, omdat het niet te verkopen was dat mensen die hun leven hadden gewaagd op het slagveld of die in de wapenfabrieken hadden gewerkt, géén stemrecht zouden krijgen. 5 De Eerste Wereldoorlog verzwakte de macht en positie van Europa, ook in moreel opzicht: hoe konden Europeanen, die elkaar op zo'n grote schaal hadden afgeslacht, beweren dat alleen zij in staat waren gebieden in Azië en Afrika stapje voor stapje richting beschaving en zelfstandigheid te leiden? De roep om dekolonisatie nam sterk toe.

6 Met nog maar één tegenstander, op een eiland in de Noordzee, dus op relatief veilige afstand, zullen de meeste Duitsers hebben gedacht dat de oorlog beslist was en dat nazi-Duitsland een periode van bloei en voorspoed tegemoet ging, een nieuw ‘duizendjarig rijk’ (na het eerdere ‘Heilige Roomse Rijk’) zoals de nazipropaganda steeds verkondigde.

7 Je eigen antwoord. Bijvoorbeeld: Ja, de meeste Duitsers waren door de propaganda gehersenspoeld en geloofden heilig in de toekomst van het nationaalsocialisme, zeker na de eerste twee zo succesvolle jaren van de oorlog, waarin in sneltreinvaart vrijwel heel Europa was veroverd. Bovendien kregen zij geen juiste informatie over het verloop van de oorlog nadat de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie waren gaan meedoen.

Of: Nee, veel Duitsers moeten van binnen hebben geweten dat het op den duur onmogelijk zou zijn een oorlog te winnen tegen twee van de grootste industriële machten op de wereld en er waren ook genoeg tekenen dat de kansen begonnen te keren, bijvoorbeeld de bombardementen van Britse en Amerikaanse vliegtuigen die lieten zien dat de Duitse luchtmacht weinig meer kon uitrichten.

8 De meeste vernietigingskampen lagen in Oost-Europa omdat ze daar meer uit het zicht lagen van de westerse wereld en dus beter geheim konden worden gehouden, maar ook omdat ze bedoeld waren om Joden en andere groepen die de nazi's als minderwaardige mensen beschouwden, te vermoorden – en het was ‘logisch’ om de vernietigingskampen waar dat moest gebeuren te bouwen in de gebieden waar de meeste Joden en andere groepen woonden. (In Oost-Europa leefden meer Joden dan in West-Europa.)

9 Je eigen antwoord. Bijvoorbeeld: De volkenmoord op de Joden was, meer dan de andere genociden, een zorgvuldig voorbereide vernietiging op industriële schaal. Joden werden in alle landen waar de nazi's kwamen, uit hun huizen gehaald, verzameld in doorvoerkampen, op transport gezet en daarna met treinladingen tegelijk vermoord op een onvoorstelbaar kille manier, alsof het fabriekswerk was. Daardoor ziet deze volkenmoord er kwaadaardiger uit dan de (even wrede en gruwelijke) min of meer ‘spontane’ moordpartijen in Rwanda of de uithongering van een volk in Oekraïne.

10 Je eigen antwoord. Bijvoorbeeld: De Sovjetbezetting van Oost-Duitsland lijkt erg op de Duitse bezetting van Nederland, want ook daar had het leger het land bezet en deelde de lakens uit, al kregen de Oost-Duitse gelijkgezinden (communisten) na enige tijd wel zelf het bestuur weer in handen.

Of: Nee, de Sovjetbezetting van Oost-Duitsland lijkt niet echt op de Duitse bezetting van Nederland. In Nederland was de bezetter de hoogste macht. In de DDR bemoeiden de Sovjets zich niet rechtstreeks met het bestuur; dat was ook niet nodig omdat ze in de DDR communisten aan de macht hadden geholpen die op één lijn zaten met de leiders in Moskou.

11 Je eigen antwoord. Bijvoorbeeld: Ja, in een totalitaire staat is de kans op een totale oorlog groter, omdat de regering greep heeft op alle onderdelen van de samenleving en door onophoudelijke propaganda in staat is de hele samenleving voor oorlogsdoelen in te zetten. In een democratische staat is daar nog oppositie tegen mogelijk; de regering moet daar rekening mee houden, anders verliest ze de macht.

12 De Cubacrisis wordt gezien als een keerpunt in de Koude Oorlog. In de verhouding tussen Oost- en West-Duitsland blijkt dat uit de manier waarop beide landen met elkaar omgingen. Voor de crisis was de toon scherp, beide landen weigerden elkaar te erkennen en er was nauwelijks contact. Na de crisis was sprake van voorzichtige toenadering, beide landen besloten dat het verstandiger was de bestaande situatie te accepteren en er het beste van te maken.

13 Voor de Europese integratie kort na de Tweede Wereldoorlog gold de Duitse geschiedenis als afschrikwekkend voorbeeld: het grote en sterke Duitsland, dat ook na de Eerste Wereldoorlog uit de as herrezen was, moest ditmaal niet worden gestraft en geïsoleerd, zoals toen was gebeurd (Verdrag van Versailles), maar worden ingekapseld in nauwe economische samenwerking met zijn burens en Europese partners, zodat het in Europa geen vijanden meer had en vijandbeelden geen kans kregen, omdat er vooral samenwerking was met grote wederzijdse voordelen.

Voor de Duitse hereniging gold min of meer hetzelfde: nu de twee Duitslanden weer bij elkaar kwamen, was Duitsland de grootste en economisch machtigste staat op het Europese vasteland. Om te voorkomen dat het die economische macht zou omzetten in politieke en militaire macht (met als risico dat er een herhaling kwam van wat in de aanloop naar de Eerste en naar de Tweede Wereldoorlog was gebeurd: Duitsland had steeds méér voor zichzelf opgeëist, mede omdat toch niemand daar tegenin durfde te gaan), moest de samenwerking met de andere Europese landen worden aangehaald.

14 Argument voor: Dat klopt, in de jaren zestig wezen veel jongeren de normen en waarden van hun ouders af, met name het kapitalisme en de consumptiemaatschappij. Zij wilden een ander soort samenleving, en meer inspraak om gehoor te krijgen voor hun wensen. In veel gevallen waren ze ook bereid daarvoor in actie te komen en de bestaande orde uit te dagen. Argument tegen: Dat klopt niet, de wijze waarop jongeren in de jaren zestig voor hun idealen uitkwamen en kritiek op de samenleving uitten was juist opvallend vreedzaam, een woord als 'peace' stond in een groot deel van de jongerenbewegingen centraal. Gebruik van extreem geweld om de overheid te chanteren en burgers bang te maken, dat was een uitzondering en juist heel anders dan waar de 'jaren zestig' voor stonden.

15 De economie in de Bondsrepubliek groeide in de jaren vijftig zo snel dat het een economisch wonder genoemd werd. Een gevolg van dat *Wirtschaftswunder* was dat de vraag naar arbeidskrachten groot was, groter dan door de eigen bevolking geleverd kon worden.

16 Dat de protesten tegen immigratie in het oostelijke deel van Duitsland sterker zijn dan in het westelijke deel kan mede verklaard worden vanuit het historische gegeven dat in het westelijke deel immigratie al tientallen jaren een normaal verschijnsel was, terwijl het oostelijke deel hermetisch van de buitenwereld was afgesloten en nooit met immigrantenstromen te maken had gehad. De neiging om die immigranten als zondebok aan te wijzen voor de eigen problemen of onvrede was daardoor groter in de DDR.

Verdiepen

Paragraaf 1: Democratie en dictatuur in Duitsland

1 Afbeelding 1: We zien Duitse vlaggen én een vlag van de Europese Unie. Dat past het beste bij de periode van de Duitse hereniging (1990-nu). Die hereniging ging samen met nauwere Europese samenwerking.

Afbeelding 2: We zien militairen te paard; echt moderne wapens zijn hier niet te zien. Dit past het beste bij de periode van het keizerrijk (1871-1918).

Afbeelding 3: We zien twee nazi's (hakenkruis op de arm) bij een plakkaat dat op de etalage is geplakt (misschien door deze nazi's zelf) waarin wordt opgeroepen niet bij Joden te kopen. Dat past bij de periode van de nazidictatuur (1933-1945).

Afbeelding 4: We zien geüniformeerde jeugd in een optocht met rode vlaggen. Rode vlaggen horen bij socialisme en communisme. Dit past het beste bij de periode van de DDR (1945-1990).

Afbeelding 5: We zien een volle schouwburg kijken naar een revue met dans en acrobatiek. Hoewel zulke revue-voorstellingen ook in eerdere en latere perioden voorkwamen, past dit (van de vijf perioden om uit te kiezen) het beste bij die van de Weimar-republiek (1918-1933).

Paragraaf 2: De eerste democratie

1 De Dawescommissie zag in Duitsland een bevolking die in staat en bereid was hard te werken, die over veel (technische) kennis beschikte, waar verstandig met overheidsgeld werd omgegaan (want dat werd geïnvesteerd in de infrastructuur), en waar in korte tijd de productiecapaciteit weer was hersteld tot het niveau van voor de oorlog. Kortom: bijna alle voorwaarden voor een economische bloei waren aanwezig.

2 Het Dawesplan was niet alleen gunstig voor Duitsland, maar ook voor Frankrijk en Groot-Brittannië, omdat de Amerikaanse leningen de Duitse regering zouden helpen haar herstelbetalingen aan de Fransen en Britten te doen. Het zou deze landen dus zelf geld opleveren.

3 De commissie moest investeerders overtuigen dat Amerikaanse leningen aan Duitsland een goed idee waren. Ze had dus een goede reden om de zaken in Duitsland rooskleurig voor te stellen, rooskleuriger wellicht dan de werkelijkheid rechtvaardigde.

4 Frankrijk en Groot-Brittannië hadden tijdens de Eerste Wereldoorlog enorme bedragen geleend van de Verenigde Staten om wapens te kopen en de langdurige en kostbare oorlog vol te houden. Ze hadden uiteindelijk (vooral door de komst van honderdduizenden Amerikaanse soldaten) de oorlog gewonnen, maar hadden nu een enorme schuld aan de VS. Dat verklaart mede waarom zij van Duitsland zulke forse herstelbetalingen eisten: dat geld was nodig om de eigen oorlogsschulden af te betalen.

5 Brüning wil de herstelbetalingen die Duitsland moet doen, vooral aan Frankrijk en Groot-Brittannië, stopzetten omdat zijn land na 1929 in een economische crisis was geraakt. Hij is niet optimistisch over dat plan omdat Frankrijk en Groot-Brittannië op hun beurt grote bedragen aan de Verenigde Staten moesten betalen. Alleen als de Verenigde Staten die schulden zouden kwijtschelden had het plan kans van slagen. En er was geen enkele reden om aan te nemen dat de Verenigde Staten bereid waren zo'n miljardencadeau uit te delen: dat land zat zelf ook middenin een economische crisis.

6 Adolf Hitler zou het voorstel van Brüning waarschijnlijk afwijzen. Volgens Hitler was het opleggen van herstelbetalingen aan Duitsland een schandalige daad van de geallieerden geweest. Duitsland moest helemaal niet smeken om stopzetting of kwijtschelding: het moest de afspraken van Versailles gewoon aan zijn laars lappen.

7 Het verband tussen beide bronnen is dat bron 1 het begin van de Amerikaanse leningen aan Duitsland beschrijft en bron 2 laat zien hoe door deze leningen de drie 'partijen' (de Duitsers; de Amerikanen; de Britten en Fransen) afhankelijk van elkaar waren geworden: (alleen) met het geld van de één kon de schuld aan de ander worden voldaan.

Paragraaf 3: De eerste dictatuur

1 De redenering van Goebbels is dat om oorlog te voeren niet alleen wapens nodig zijn, de wil moet ook aanwezig zijn. Geestelijke voorbereiding is eigenlijk belangrijker dan materiële.

2 De bron laat zien dat het ministerie van Propaganda een nieuw ministerie was door de zin 'dit ministerie zal dus geld eisen en ontvangen' omdat iedereen nu begrijpt dat geestelijke mobilisatie nodig is. Eerder was er kennelijk nog geen geld voor en dus waarschijnlijk ook geen ministerie.

3 De kritiek van Goebbels op de voorbereiding op de oorlog in het burgerlijke Duitsland van 1914 was dat mensen niet fanatiek genoeg waren, dat het aansporen van de bevolking om zich vol geestdrift voor Duitsland te geven, was overgelaten aan ambtenaren die niet wisten hoe je die boodschap aan gewone Duitsers moest overbrengen.

4 Goebbels maakt aannemelijk dat de nationaalsocialisten het beter zullen doen dan de autoriteiten in 1914 omdat het 'aanvuren' van de bevolking ditmaal gedaan zal worden door mannen die begrijpen hoe je zoiets aanpakt omdat ze zelf uit het gewone volk afkomstig zijn (omdat ze weten hoe 'de man uit de straat' tegen dingen aankijkt en hoe je die aan jouw kant kunt krijgen).

5 Het gedichtje lijkt op een bekend christelijk gebed, 'Onze vader'; de zin 'die ons geeft ons dagelijks brood' komt daar bijna letterlijk in voor. Daarmee haakt het gedichtje in op een bestaande traditie en maakt het gebruik van continuïteit – iets wat vertrouwd is en voelt. De inhoud is aangepast en heeft een politieke boodschap gekregen, dat is een voorbeeld van verandering.

6 Bron 1 is een oorzaak van de gelijkschakeling door de nationaalsocialisten omdat de propaganda van het nieuwe ministerie van Goebbels de basis vormde van het opdringen van de nazi-ideeën aan de hele bevolking, net als bij gelijkschakeling. Bron 2 is een gevolg van de gelijkschakeling, want ook op kleuterscholen wordt nu propaganda gemaakt voor de (leider van de) nationaalsocialisten, het hele onderwijs is ondergeschikt gemaakt aan de nazi-ideologie.

Paragraaf 4: De tweede democratie

1 Adenauer wilde met zijn regering de sociale problemen in zijn land aanpakken: voor voldoende woningen en voldoende werk zorgen voor de miljoenen *Heimatvertriebene* die naar Duitsland waren gekomen. Daarnaast wilde hij Duitsland economisch nauw laten samenwerken met andere landen in een federatie waar geen plaats zou zijn voor het ouderwetse nationalisme uit de tijd vóór 1945.

2 Met de Duitse vluchtelingen bedoelt Adenauer de Duitsers of Duitssprekenden die leefden in gebied dat voor de oorlog in Duitse handen was of tijdens de oorlog door Duitsland was veroverd, en die voor de opmars van de Sovjet-Unie gevlucht waren tot zij in het relatief veilige westelijke deel van Duitsland waren – de *Heimatvertriebene*.

Adenauer vindt dat niet alleen een Duits maar ook een internationaal probleem omdat de vluchtelingen verdreven zijn uit anderen landen dan Duitsland zelf en meestal door het Sovjetleger of de Sovjetautoriteiten. Het was daarmee in zekere zin onderdeel van de Koude Oorlog – en Adenauer vond dat het oplossen van de problemen van de Koude Oorlog een internationale kwestie was, geen interne Duitse aangelegenheid.

3 Adenauer wilde een Europese federatie, een verbond van staten waarin landen nauw economisch met elkaar zouden samenwerken. Wat deze landen gemeenschappelijk hadden was het christendom als bron van hun beschaving, kortom, de christelijke normen en waarden. Die moesten als uitgangspunt genomen worden.

4 Adenauer herstelde de relaties met de voormalige vijanden van Duitsland en zorgde dat het als ‘normaal’ land al snel weer kon meedoen aan allerlei internationale organisaties, zoals de NAVO, de EGKS en later de EEG. In de toespraak neemt hij afstand van ‘de bekrompen nationalistische visie over staten’ en benadrukt hij de gemeenschappelijke christelijke bronnen van de Europese beschaving; hij zegt dat samenwerken de enige garantie is op vrede. Dat is een handreiking en tegelijk ook een bedekt dreigement: laat ons meedoen (en help ons met die miljoenen *Heimatvertriebene*), anders vervalt dit land misschien weer in oude gewoonten.

5 Adenauer zegt dat de organisatie die is gecreëerd door Marshall een goed begin is in de richting van een Europese federatie. De landen die gebruikmaakten van de Marshallhulp werden gedwongen om met elkaar samen te werken. Vanuit dat begin kon de samenwerking wat Adenauer betreft verder ontwikkeld worden.

6 Het standpunt van de Duitse Bondsdag dat uit dit besluit naar voren komt is dat alleen de hoofdschuldigen nog kunnen worden aangeklaagd voor individuele misdrijven. Het aanklagen van grote aantallen Duitsers voor ‘meelopen’ of lidmaatschap van nationaalsocialistische organisaties moet stoppen. Kennelijk vond de Bondsdag dat dit niet als misdrijf kon worden aangemerkt, omdat je als Duitsers in de nazitijd nu eenmaal geen andere keus had dan mee te doen aan het hele proces van gelijkschakeling.

7 Adenauer wilde een stabiele democratie, door tegenstellingen binnen Duitsland te vermijden en iedereen te scharen achter de snelle wederopbouw. Het blijven jagen op hele en halve nazi’s zou de tegenstellingen in het land verscherpen: tussen mensen die vonden dat de nazi’s moesten boeten voor hun misdaden en mensen die vonden dat je het verleden moest laten rusten – de meeste nazi’s hadden alleen gehoorzaam bevelen opgevolgd en de leiders die deze bevelen gaven waren al gestraft, dus zand erover.

In de internationale politiek was in 1950 de Koude Oorlog het belangrijkste thema. Onder leiding van de Verenigde Staten vormde de westerse wereld een blok (economisch en militair) om verdere uitbreiding van het communisme te stoppen. In dat blok was het meedoen van West-Duitsland erg belangrijk, want dat land lag aan de grens met het Oostblok en het had (zodra het van de oorlog hersteld was) een van de krachtigste economieën ter wereld en zou dus een belangrijke partner in die bondgenootschappen zijn. Blijven ‘zeuren’ over nazi’s die nog niet waren vervolgd was niet goed voor de samenwerking met Duitsland, dat probleem kon men beter laten rusten.

8 De boodschap die het besluit over (het terugschroeven van) de denazificatie moest overbrengen aan de Duitse bevolking was: Duitsland is weer een soevereine staat die zijn eigen zaken regelt en zijn eigen burgers berecht. En niet alle Duitsers zijn bij voorbaat verdacht omdat ze lid waren van nationaalsocialistische organisaties: dat is voor buitenlanders makkelijk praten, maar als Duitser in de nazitijd had je daar geen keuze in, dus telt dat niet als misdrijf. Aan de tijd van bezetting, die eigenlijk een verlengstuk was van twaalf jaar nazidictatuur, komt nu definitief verandering: Duitsland is weer zichzelf.

De boodschap die het besluit aan de rest van de wereld moest overbrengen was: het is afgelopen met het wijzen naar de hele Duitse bevolking als hele of halve nazi’s, als schuldigen alleen al op basis van het ‘meelopen’ in de periode van nationaalsocialistische dictatuur. Wij bepalen voortaan zelf wie wel en niet schuldig is. Daarmee zetten we een streep onder de nazigeschiedenis, die ons al genoeg ellende heeft bezorgd. Waarbij we overigens wel gewoon doorgaan met het behandelen van aangiften voor individuele misdrijven: voor echte daders verandert niets, daarin overheerst de continuïteit in onze rechtspraak.

Paragraaf 5: De tweede dictatuur

1 Door dit soort verslagen konden de DDR-autoriteiten de stemming onder de bevolking in de gaten houden. Ze konden zien hoe over de communistische partij werd gepraat en in de gaten houden wie er met plannen rondliep om naar het Westen te vluchten – zodat die plannen konden worden verijdeld.

2 De spotprent verwijst naar de *Republikflucht*, het ontvluchten van de DDR door haar eigen bevolking, die in het Westen een beter leven verwachtten te krijgen. (De vluchtende burgers breken uit het collectief dat de letters DDR vormt; het zo als collectief op elkaar gepakt en geordend staan verwijst nog eens extra naar het communisme.)

3 Het bespioneren van werknemers in een fabriek zoals in bron 1 wordt beschreven, had als doel het voorkomen van het vluchten van burgers uit hun eigen land zoals in bron 2 wordt afgebeeld.

4 De tekenaar van deze prent drijft de spot met de leiders van de DDR, voor wie het schieten op de eigen burgers die naar West-Duitsland proberen te vluchten een soort sport is, zoals de jacht op dieren. Daarmee laat de tekenaar zien dat die leiders niet veel geven om (het leven van) hun eigen burgers.

5 Bron 2 moet afkomstig zijn uit de periode vóór 1961 omdat mensen op grote schaal van de DDR naar het Westen vluchtten. Dat kon alleen toen er nog geen Berlijnse Muur stond en de grensbewaking aan het 'IJzeren Gordijn' nog niet zo streng was als deze vanaf 1961 zou zijn. Bron 3 moet afkomstig zijn uit de periode na 1961 omdat in de tekening een muur is afgebeeld inclusief de wachttorens om vluchtters neer te schieten. Dat moet verwijzen naar de Berlijnse Muur die in 1961 werd neergezet; de prent kan niet van vóór die tijd zijn en is dus uit 1961 of later.

6 Het bouwen van de Muur en de strenge grensbewaking in bron 3 is een direct gevolg van de massale vlucht van DDR-burgers naar het Westen, vooral via de grensovergang in Berlijn. Het besluit om de Muur te bouwen kwam rechtstreeks voort uit dit probleem, het was bedoeld om dat vluchten een halt toe te roepen – een direct gevolg dus.

7 Je eigen samenvatting. Bijvoorbeeld: De gevestigde orde ondermijnen en regeringen dwingen zich tegen de Vietnamoorlog te keren en het kapitalisme aan banden te leggen. Later werd ook de vrijlating van opgepakte en veroordeelde mede-RAF-leden een belangrijk doel van de terreuracties.

8 Ja, de maatschappijkritiek van jongeren in de jaren zestig kun je zien als indirecte oorzaak. Het protest van jongeren was over het algemeen vreedzaam, maar hun maatschappijkritiek vormde een voedingsbodem voor meer radicale en gewelddadige uitingen, bijvoorbeeld van jongeren die redeneerden dat je met vreedzaam verzet nooit echt iets zou kunnen veranderen, laat staan een maatschappelijke revolutie teweegbrengen. Als deze radicalen niet het idee hadden dat hun idealen door een bredere groep gedeeld werden (en hun daden tot op zekere hoogte werden gerechtvaardigd) zouden ze wellicht niet zo ver zijn gegaan.

9 De regering van de DDR was uit op het ondermijnen van de Bondsrepubliek omdat ze wist dat veel DDR-burgers het andere Duitsland als een soort paradijs beschouwden en velen zouden vluchten als ze daar de kans voor kregen. De terreur van de RAF was slechte reclame voor de Bondsrepubliek (want kennelijk waren de jongeren daar niet tevreden over de

samenleving). Bovendien had een deel van de jongeren in West-Duitsland wel sympathie voor de radicale linkse ideeën van de RAF, wat in de buurt kwam van sympathie voor een communistische samenleving als de DDR.

De steun aan de RAF moest wel in het geheim, want het actief steunen van terroristen in een ander land gold (en geldt) in de internationale politiek als een doodzonde.

10 Veel jongeren vonden dat de oudere generatie, die de opkomst van Hitler, de oorlog en de Holocaust zelf had meegemaakt, te weinig had gedaan om schoon schip te maken met het verleden – door erover te praten, door schuld te bekennen (ook als het ‘slechts’ om meelopen ging) en door ex-nazi’s niet terug te laten keren op belangrijke posities in de samenleving. Toen jongeren met kritiek kwamen op de westerse (inclusief de West-Duitse) consumptiemaatschappij, vonden ze dat ze het beter moesten doen dan hun ouders, die niet actief in verzet waren gekomen tegen Hitler en zijn ‘trawanten’ en daardoor medeplichtig waren geworden. Niet toekijken en je mond houden maar actief in verzet komen, dat was de les die jongeren trokken uit het naziverleden van de oudere generatie. Als die oudere generatie zelf wél duidelijker met dat verleden had afgerekend, hadden jongeren dat gevoel mogelijk minder sterk gehad.

Paragraaf 6: De tweede democratie in heel Duitsland

1 Op 17 juni 1953 had de Sovjet-Unie tanks de straat op gestuurd om een opstand van arbeiders in Oost-Berlijn neer te slaan. (Later zou datzelfde gebeuren in Boedapest in 1956 en in Praag in 1968.) In 1988-1989 nam het protest van de Oost-Duitse bevolking steeds massalere vormen aan; het was niet ver verwijderd van een revolutie. De meeste mensen dachten dat de Sovjet-Unie het zover niet zou laten komen. Dat hadden de Sovjets bij vorige gelegenheden immers ook niet gedaan – en als ze nu niet zouden reageren, zou het hek wel eens van de dam kunnen zijn. Dat zou de Sovjet-Unie toch niet over zijn kant laten gaan?

2 Het afstand nemen van de Brezjnevdctrine door Gorbatsjov betekende dat de Sovjet-Unie haar communistische burens in Oost-Europa niet langer zou steunen als daar een opstand uitbrak. Voor de (ondergrondse) oppositie in die landen was dat een aanmoediging: als zij hun eigen regering aan het wankelen zouden krijgen, zouden ditmaal geen Sovjettanks komen om het verzet neer te slaan (zoals was gebeurd in Berlijn 1953, Boedapest 1956 en Praag 1968).

3 De Sovjet-media hadden van Gorbatsjov meer vrijheid gekregen om te schrijven en uit te zenden wat zij wilden, inclusief een zekere mate van kritiek op de communistische regering en het communistische systeem. Honecker had daar last van, want die kritiek sijpelde uiteraard ook door naar de DDR en andere buurlanden, terwijl de DDR zelf al moeite genoeg had om de ontevredenheid van haar burgers te verbloemen of weg te nemen. De zichtbare en onzichtbare oppositie in de DDR zou zich door die vrije pers in ‘moederland’ de Sovjet-Unie misschien wel aangemoedigd voelen.

4 Volgens deze interpretatie was het beleid van de Amerikaanse president Reagan de onderliggende en misschien wel belangrijkste oorzaak van de ineenstorting van het

communisme (en daarmee van de Duitse hereniging). Doordat hij de wapenwedloop in eerste instantie opvoerde, dwong hij de Sovjet-Unie om hetzelfde te doen terwijl dat land dat economisch niet langer kon opbrengen. Daarmee dwong hij Gorbatsjov naar de onderhandelingstafel (om te gaan praten over wapenvermindering) en dwong hij de Sovjetleiders ook om hervormingen door te voeren om de economie uit het slop te trekken. Die hervormingen mislukten, maar ze waren het gevolg geweest van Amerikaanse druk.

5 Marx en Hitler worden samen afgebeeld omdat het de demonen van de Duitse geschiedenis zijn: Marx staat voor het communisme van de DDR-dictatuur, Hitler voor de nazidictatuur. Als er opnieuw een groot (herenigd) Duitsland zou ontstaan, zou de erfenis van deze dictaturen dan kunnen worden afgeworpen? Was de geest van Marx en die van Hitler werkelijk terug in de fles?

6 Argument voor deze interpretatie: In de perioden dat Duitsland een groot zelfstandig land was, ging het mis en ging het op oorlogspad. Dat gebeurde rond de Duitse eenwording in 1871; toen Duitsland zich gekleineerd voelde door Engeland in 1914; en toen Duitsland wraak wilde voor het strenge Verdrag van Versailles in de Weimar-republiek. Waarom zou dat nu niet opnieuw gebeuren?

Argument tegen: De Bondsrepubliek was een voorbeeld van democratie en Europese samenwerking. Juist zo'n sterke democratie zou het aankunnen om een voormalige communistische staat onder zijn vleugels te nemen. En het spook van het nationaalsocialisme was in heel Duitsland geen serieus probleem. De tekenaar overdrijft dus en schetst gevaren die er juist helemaal niet zijn. Er was bijvoorbeeld weinig reden om aan te nemen dat het communisme na het echec van de DDR nog veel steun zou krijgen.

7 In Keulen: 1905-1918 keizerrijk, 1918-1933 Weimar-republiek, 1933-1945 nazidictatuur, 1945-1995 democratie (met in 1990 uitbreiding van West-Duitsland met de vijf deelstaten van de voormalige DDR).

8 In Rostock: 1910-1918 keizerrijk, 1918-1933 Weimar-republiek, 1933-1945 nazidictatuur, 1945-1990 DDR, 1990-1998 Bondsrepubliek (inclusief de vijf deelstaten van de DDR, met daarin Rostock).

9 Een Duitse die in 1910 in Breslau is geboren, kan in 1945 in Mainz in het westelijke deel van Duitsland terechtgekomen zijn doordat Breslau werd 'bevrijd' door de Sovjet-Unie en veel Duitstaligen (inclusief mensen die de Duitse nationaliteit hadden, want Breslau was tot 1918 een Duitse stad en pas daarna een Poolse stad) voor het Sovjetleger uit vluchtten uit angst te worden vermoord. In 1990 kan ze van Breslau naar Mainz zijn gegaan doordat het communistische regime in Breslau (in Polen) was ingestort en er daardoor veel meer kansen waren om naar het Westen te trekken – het IJzeren Gordijn bestond niet meer.

Examentraining

1 De juiste volgorde is 5, 2, 6, 4, 1, 3.

2 - Met 'die kringen' doelt Ludendorff op de socialisten en sociaaldemocraten, die een revolutie zijn begonnen (of hebben gedoogd) en daarmee alle problemen hebben veroorzaakt.

- De Dolkstootlegende hield in dat de linkse politieke partijen, terwijl het land in oorlog was, een revolutie zijn begonnen en, om aan de macht te blijven, een overgave en wapenstilstand hebben getekend terwijl het Duitse leger nog volop aan het vechten was. De dapper vechtende Duitse soldaten is op deze manier een dolk in de rug (= van achteren, door hun eigen landgenoten dus) gestoken, ze zijn verraden.

- Het oorlogsfront bevond zich in 1918 nog buiten Duitsland. De Duitse bevolking had daardoor (naast alle leugens in de propaganda van de overheid) nog nooit een vijandelijke soldaat gezien. Dat maakte Duitsers vatbaar voor de mythe dat het Duitse leger er niet kansloos voor stond en juist aan de winnende hand was, maar was verslagen door verraad in eigen land.

- De Duitse generaal Ludendorff schrijft dat de problemen (het erkennen van de nederlaag, waardoor nu een vredesverdrag moest worden opgesteld waarbij de overwinnaars Duitsland zonder twijfel hard zouden aanpakken) door een bepaalde groep zijn veroorzaakt en dat zij die problemen nu ook maar moeten oplossen. Daarmee zegt hij (impliceert hij) dat het niet de schuld van het leger is dat er een vrede getekend moet worden; het leger had best willen doorvechten. Het motief van Ludendorff is het vrijpleiten van het Duitse leger (en daarmee zichzelf): er is heldhaftig gevochten, maar de zaak is verraden.

- Met de Dolkstootlegende werd het verhaal verspreid dat het Duitse leger de oorlog niet verloren had maar was verraden door de partijen die de Weimar-republiek hadden gesticht. Dat gaf de nieuwe republiek bij veel Duitsers een slechte naam. Ook democratie kreeg een slechte naam: dat stond voor geruzie in een parlement dat uiteindelijk niet in staat was om te voorkomen dat Duitsland een vernederend en schandalig vredesverdrag werd opgelegd.

3 - De boodschap die de NSDAP met deze poster wil overbrengen is dat allerlei Duitse politieke partijen het Dawesplan steunen terwijl dat plan de Duitse bevolking wurgt. Het Dawesplan wordt afgebeeld als veelkoppige slang, elk kop staat voor een politieke partij die het plan steunt. Op de grond ligt een Duitse arbeider, daaronder staat 'das abgewurgte Deutsches Volk', de arbeider staat dus symbool voor het (door financiële lasten) gewurgde Duitse volk. Op die partijen moet je niet stemmen, op de NSDAP wel, want die neemt het op tegen dit veelkoppige monster.

- Deze boodschap sloeg in 1928 niet aan bij de bevolking omdat het goed ging met de Duitse economie; deze had zich (mede dankzij het Dawesplan) inmiddels goed hersteld van de oorlog en de crisisjaren daarna.

4 - De machtigingswet hield in dat het parlement Hitler voor enkele jaren dictatoriale macht zou geven, zonder controle door het parlement. Het leidde dus een soort noodtoestand in waarin het parlement zichzelf buiten spel zette.

- De machtigingswet haalde een meerderheid van de stemmen in het parlement doordat veel parlamentsleden zich geïntimideerd voelden. Zij waren bang dat wie tegen de wensen van Hitler in ging, in elkaar geslagen zou worden, of erger.
- De parlementaire democratie (het parlement heeft het laatste woord in het bestuur van een land) was bedacht en ingevoerd door de partijen die in november 1918 de macht naar zich toe hadden getrokken en de oorlog hadden beëindigd. De nationaalsocialisten zagen dit als verraad, als een dolkstoot in de rug van het dapper vechtende Duitse leger. Ze gaven de aanhangers van deze partijen de bijnaam 'novembermisdadigers'; iedereen wist precies wat daarmee bedoeld werd.

5 1 De bron past bij de appeasementpolitiek van de geallieerden omdat de Britse premier zich hier door Hitler laat vertellen dat deze alleen uit is op hereniging met Duitsland van Duitsers die in Tsjechië wonen. Chamberlain reageert bijna opgelucht: als dat echt alles is wat Hitler vraagt, is dat zo onredelijk nog niet; misschien (zo klinkt in zijn aantekeningen door) zouden ze hem op dat punt zijn zin kunnen geven, dan is het probleem opgelost.

Later zou blijken dat Hitler wel degelijk heel Tsjechië zou innemen.

2 De bron past bij de rassenleer van de nazi's omdat Hitler (volgens het verslag van Chamberlain) geobsedeerd is door rassentheorieën en omdat het verenigen van het Duitse volk (lees: Duitse ras) in één rijk zijn belangrijkste doel is – Tsjechen interesseren hem niet, het gaat hem om de Duitsers, om raciale eenheid.

6 - De nazi's wilden de geallieerde bombardementen niet in hun propaganda gebruiken omdat ze dan openlijk zouden toegeven dat de Duitse luchtmacht niet langer in staat was de bevolking te beschermen; dat de geallieerden aan de winnende hand waren. Dat paste allemaal niet bij het beeld van Duitse superioriteit dat centraal stond in de propaganda van de nationaalsocialisten.

- De geallieerden wilden de bombardementen niet in hun propaganda gebruiken omdat ze daarmee zouden toegeven dat ze terreur tegen de Duitse bevolking gebruikten om de oorlog te winnen. Dat was niet iets om trots op te zijn. Het zou de boodschap ondermijnen dat de nazi's misdadigers waren die nergens voor terugdeinsden: deden de geallieerden met hun bombardementen niet ook vreselijke dingen?

7 - Duitsland werd in 1945 opgedeeld in vier zones waar de Sovjet-Unie, de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk voorlopig de baas zouden zijn. Dat deze landen het verslagen Duitsland zo onder elkaar 'verdeelden', laat zien dat ze elkaar als bondgenoten respecteerden: samen gevochten, nu ook samen Duitsland bezetten en het nationaalsocialisme daar uitroeien, dat was de boodschap die er van uitging.

- Vanaf het begin was duidelijk dat de Amerikanen, Britten en Fransen goed met elkaar samenwerkten, terwijl deze drie op tal van terreinen recht tegenover de Sovjet-Unie kwamen te staan; eigenlijk waren er twee bezettingszones die op volstrekt verschillende manieren werden behandeld: een westerse en een communistische. De Sovjet-Unie was van plan haar deel van Duitsland te hervormen tot een communistische staat, de westelijke geallieerden wilden West-Duitsland juist herscheppen naar hun eigen evenbeeld, met vrijemarkteconomie en parlementaire democratie. De twee Duitslanden stonden dus vanaf het begin tegenover elkaar zoals de partijen in de Koude Oorlog tegenover elkaar stonden.

- De opdeling van Berlijn in vier en uiteindelijk twee zones laat zien dat Berlijn én de rest van Duitsland voortaan verdeeld zouden zijn in een deel dat loyaal moest zijn aan de Sovjet-Unie en een deel dat zou worden opgenomen in de West-Europese democratische en economische samenwerking. Er zouden twee heel verschillende Duitslanden komen.

8 - Uit de bron blijkt dat 92 procent van de (ondervraagde) Duitsers de Russen een minderwaardig volk vinden en dat een grote meerderheid (72 procent) dacht dat de westelijke geallieerden – de Verenigde Staten dus, samen met Groot-Brittannië en Frankrijk – Duitsland zouden helpen in de strijd tegen de Sovjet-Unie. Zij begrepen dus niet hoe de Verenigde Staten, dat zelf zo anticommunistisch was, een bondgenootschap kon sluiten met de ‘bolsjewieken’ (de Sovjets dus) die door de Duitsers zo veracht en gevreesd werden.

- De Amerikanen dachten dat een proces van denazificatie nodig was omdat uit hun onderzoek bleek hoe ‘gehersenspoeld’ veel Duitsers waren: zij zagen de Verenigde Staten als een soort agressor, dachten dat Hitler niets van de concentratiekampen wist en uit hun minachting van de Russen bleek hoe sterk het racisme nog altijd was.

- Onderzoek van hun inlichtingendienst maakte duidelijk dat veel Duitsers niet bereid waren hun schouders onder wederopbouw en economisch herstel te zetten als hun land bezet was door vreemde mogendheden. Alleen als Duitsland zijn soevereiniteit terugkreeg zou de bevolking hard willen werken om in de toekomst te investeren.

9 - De twee visies die er waren op de Amerikaanse motieven achter de Marshallhulp waren: 1 Het Marshallplan was een grootmoedig gebaar van de Amerikanen om West-Europa uit de ellende te halen. 2 Het Marshallplan was een verdeckte manier om Amerikaanse bedrijven toegang te geven tot de Europese markt en om de Europese bevolking ‘om te kopen’: die zou gaan denken dat Amerika een weldoener was en de Sovjet-Unie een bedreiging.

- Milward probeert beide interpretaties te weerleggen door voor te rekenen hoe gering de bedragen waren die door het Marshallplan aan Europa geleend werden. Vergeleken met de bedragen die de regeringen van de West-Europese landen zelf uitgaven om de economie weer op te bouwen, stelde dat helemaal niets voor, stelt hij. Kortom, zowel het verhaal ‘ze hebben ons gered’ als ‘ze hebben ons erin geluisd’ klopt niet: het had allemaal niet zo veel invloed.

10 - De reden waarom een Amerikaans blad de Duitse bondskanselier Adenauer uitriep tot man van het jaar was dat Duitsland werd toegelaten tot de NAVO, wat betekende dat Duitsland nu echt weer toegetreden was tot de kring van democratieën die elkaar vertrouwden en beschermden – nog geen tien jaar na de verschrikkingen van de nazi’s die het land materieel en moreel in de as hadden gelegd. Dat was een grote verandering en een grote prestatie van de politiek leider van Duitsland, vond het blad.

- In 1957 werkte dit goed uit voor Adenauer en zijn christendemocratische partij, want die wonnen (opnieuw) de verkiezingen. Het gevolg van de bewondering en het respect voor Adenauer in het buitenland was dat op de partijposters het hoofd en de naam van Adenauer groot werden afgebeeld: aan die boodschap hadden de kiezers genoeg.

11 - Meinhof spreekt hier namens de radicaal-linkse en terroristische beweging RAF (Rote Armee Fraktion). Dat blijkt uit de minachting voor de gevestigde orde (‘varkens’), over ‘klassenstrijd en proletariaat’ en ‘kameraad’, wat typisch linkse begrippen zijn, en de cynische

houding tegenover de consumptiemaatschappij ('perfect ingerichte inbouwkeukens', 'niet afbetaalde slaapkamerpaleizen').

- Dit pamflet komt op hoofdlijnen overeen met de maatschappijkritiek van jongeren in de jaren zestig, want het spreekt met minachting over het gezag ('varkens') en met cynisme over de consumptiemaatschappij ('perfect ingerichte inbouwkeukens', 'niet afbetaalde slaapkamerpaleizen'). Dat was precies hoe een deel van de jongeren er ook over dacht, al gingen die dan niet zo ver dat ze het gebruik van geweld bepleiten, laat staan dat ze daar zelf toe overgingen.

- Het gebruik van geweld werd gerechtvaardigd met de argumenten dat de overheid zelf ook geweld gebruikte ('knuppels', 'pistolen en machinegeweren') en dat gewelddoos verzet zinloos was, want vreedzame leiders als Gandhi en King waren vermoord.

- De DDR steunde dit soort extreemlinkse groepen omdat deze voor veel onrust en spanningen in de Bondsrepubliek zorgden, wat de DDR goed uitkwam want veel van haar eigen burgers zagen hun eigen land als gevangenis en West-Duitsland als een soort paradijs van welvaart en vrijheid. De terreurdaden van de RAF en de heftige politieke discussies die dit opleverde waren slechte reclame voor de Bondsrepubliek, waardoor DDR-burgers zich misschien wat minder tot dat andere Duitsland aangetrokken voelden.

- Extreemlinkse groepen als de RAF hebben geen blijvende invloed uitgeoefend op de samenleving. De eerste leiders werden al snel gevangengezet. Als gevolg van haar keiharde geweld verloor de beweging vrijwel alle steun en sympathie die er in de beginnende jaren misschien nog waren geweest.

12 - Oost- en West-Duitsland zijn ontstaan door de Koude Oorlog: tussen de geallieerden die samen tegen nazi-Duitsland vochten en samen het verslagen Duitsland hadden bezet, groeide wederzijds wantrouwen uit tot een conflict waarin beide partijen overal ter wereld probeerden elkaars invloed tegen te gaan. Door dat conflict (de Koude Oorlog) was Duitsland uiteengevallen in twee bezettingszones die uiteindelijk de twee Duitslanden zouden vormen.

- Andere landen waren bang voor een herenigd Duitsland omdat het land nu nog groter en machtiger zou zijn dan het al was en misschien toch weer 'op het verkeerde pad' zou raken – Duitsers zouden misschien weer trots worden op hun grote en sterke land, wat zou kunnen uitmonden in nationalisme, en nationalisme had aan de basis van veel ellende gestaan in de oorlogen die waren gevoerd – tweemaal met Duitsland als grootste agressor.

- Kohl wil de vrees voor een herrezen Duitsland dat zich tegen andere landen keert wegnemen door te stellen dat een herenigd Duitsland onderdeel moet worden van een verenigd Europa. Duitsland wil niet 'tegen elkaar' maar 'met elkaar', het wil samenwerken.

13 De juiste combinaties: 1F, 2D, 3E, 4G, 5B, 6C, 7A.